

UDK 378.013:17.022.1

Aziza TURGUNOVA,
O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi dotsenti, PhD
E-mail: aziza.turgunova.88@mail.ru

Sotsiologiya fanlari doktori, professor Sh.Sodiqova taqrizi asosida

ANDRAGOGIKA – KATTALAR TA'LIMI NAZARIYASI

Аннотация

Maqolada andragogika ta'lim berish, bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishning muayyan shakllarini ochib beradigan keksalar ta'limi nazariyasining bir qismi ekanligi, inson yoshidan, jinsidan, ma'lumotidan, jamiyatda tutgan mavqei, lavozimidan qat'iy nazar doimiy ta'lim olishi, umri davomida bilimlarini doimo yangilab turishi masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Andragogika, tarbiya, kattalar ta'limi, keksa avlod, hamkorlik, tajriba, malaka oshirish, intellekt, tanqidiy fikrlash, mashg'ulot.

АНДРАГОГИКА – ТЕОРИЯ ОБРАЗОВАНИЯ ВЗРОСЛЫХ

Аннотация

В статье утверждается, что андрагогика является частью теории образования пожилых людей, которая раскрывает конкретные формы образования, развития знаний, умений и навыков и является постоянным образованием независимо от возраста, пола, образования, социального положения и должности человека. Освещены вопросы получения образования и постоянного обновления своих знаний на протяжении всей жизни.

Ключевые слова: Андрагогика, образование, образование взрослых, старшее поколение, сотрудничество, опыт, профессиональное развитие, интеллект, критическое мышление, обучение.

ANDRAGOGY – ADULT EDUCATION THEORY

Annotation

The article it is stated that andragogy is a part of the theory of the education of the elderly, which reveals specific forms of education, knowledge, skills, and skills development, and is a constant education regardless of a person's age, gender, education, social position, and position. The issues of getting education and constantly updating their knowledge throughout their life are highlighted.

Key words: Andragogy, education, adult education, older generation, cooperation, experience, professional development, intelligence, critical thinking, training.

Kirish. XXI asr ijtimoiy pedagogikasi keksa avlod nafaqat ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlam, balki boy hayotiy tajriba va ta'lim-tarbiya bazasiga ega bo'lgan, mahsuldor qatlam sifatida ushbu resursdan samarali foydalanish yo'lini qidirmoqda. Mazkur sa'y-harakatlar nafaqat keksa avlod uchun xayrixohlik, balki avlodlararo yangi aloqalarni kuchaytirish, jamiyat hayotida islohotlarni amalga oshirish, ta'lim-tarbiya jarayonlarida faol ishtirok etishini, hayotiy muvozanatni barqarorlashtirish sifatini ta'minlaydi.

Keksalik davri, bu davrda kechadigan o'zgarishlarni o'rganishga oid nazariyalar juda qiziqarli va dolzarb bo'lganligi sababli, bugungi kunda keksalik bilan bog'liq andragogika, gerontologiya, tibbiyot gerontologiyasi, ijtimoiy gerontologiya, gerontopedagogika, gerontopsixologiya, gerogiyena, geryatriya kabi fan sohalarida rivojlangan mamlakatlar ta'lim muassasalarida tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Jumladan, mamlakatlar, xalq, millatning diniy e'tiqodi, milliy qadriyati, an'ana, marosim, urf-odat va turmush tarzini o'zida aks ettirgan amaliy tajribaga tayanib, ilm-fan, xususan pedagogika fanida andragogika sohasiga asos solindi. Pedagogikadan farqli ravishda andragogikaning ta'limiy maqsadi o'rganuvchilarga mazmunni qabul qilish va unga tanqidiy fikr bildirishga zamin yaratish hamda uni hayotda amaliy qo'llay olishda namoyon bo'ladi.

Bugungi kun shiddati insonlarni har kuni to'xtovsiz yangi ma'lumotlarni qabul qilish, yangidan-yangi texnologiyalarni o'zlashtirishga majbur etadi. Qisqacha

aytganda inson yoshidan, jinsidan, ma'lumotidan, jamiyatda tutgan mavqei, lavozimidan qat'iy nazar doimiy ta'lim olish jarayoning ishtirokchisiga aylanadi. Shu sababdan ham rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimida yoshlar kabi keksalarni zamonaviy fan sohalariga o'qitish bo'yicha turli dasturlar, malaka oshirish kurslari tashkil etilmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Andragogika (yunoncha, *andry* (andr), «katta erkak», *agōgus* (agogos) «rahbar», qariya ma'nosini anglatadi) so'zma-so'z ma'noda «yetakchi erkaklar» ma'nosini anglatadi. Andragogiya sohasi keksa avlodga o'rgatish, o'rganishga yordam berish, ta'lim berish, bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishning muayyan shakllarini ochib beradigan keksalar ta'limi nazariyasining bir qismi bo'lib, shuningdek, ushbu faoliyatni professional tarzda boshqaruvchi o'qituvchi tayyorlash sohasi sifatida qaraladi. Andragogikaning an'anaviy pedagogikadan farqi, mashg'ulotlarda faol, soha to'g'risida ilmlarga ega, o'z-o'zini boshqaradigan tinglovchilarni tashkil etib, ushbu jarayonda o'quvchilar ta'limini yo'naltiruvchilar, o'rganishga yordam beruvchilar sifatida qaraladi.

Andragogika atamasi ilk bor 1833-yili nemis tarixchisi Aleksandr Kapp tomonidan fanga kiritilgan [1]. O'sha davrda Yevropa jamiyatida ayol va erkakning huquqiy jihatdan «gender» tenglik muammosi hal etilmagan edi. Shu bois keksa ayollar masalasiga e'tibor qaratilmaganligi sabab bo'lgan [8]. Andragogika atamasi bilan bir qatorda, maxsus adabiyotda «Keksalar pedagogikasi», «Keksalar ta'limi nazariyasi»,

«Keksalarni o'qitish» va boshqa shu kabi tushunchalar qo'llaniladi.

Androgogika atamasi kattalar pedagogik tamoyillarini ishlab chiqqan olim, amerikalik pedagog Malkolm Noulz (1913 - 1997) bilan bog'liq bo'lib, 1970-yillarda kattalar ta'limi bo'yicha tadqiqotlar olib bordi hamda andragogika nazariyasini yanada rivojlantirildi [5]. U pedagogikaning ta'lim maqsadi va vazifalari andragogika ta'limiga mos kelmasligini o'z nazariyalarida ta'kidlab o'tgan. Noulzning andragogika sohasiga oid nazariyalari asos sifatida qabul qilindi hamda keng ommaga yoyildi. Tadqiqotchi olim Savicevic ta'kidlaganidek, uning nazariyalari Yevropaning kamida o'n davlatida, jumladan Polsha, Angliya, Germaniya, Rossiya, Vengriya va boshqa davlatlarda turli faoliyat hamda fan sohalarida foydalanildi [4].

Rossiyalik olim M.V.Yermolayeva shaxs pedagogik muammolari haqidagi ilmiy izlanishlarida «shaxsdagi faol hayot, doimiy ilmiy bilimlarni egallash, boyitib borish dunyoqarash va tajribani ortishiga; o'z-o'zini anglashga, hayotga nisbatan ijobiy munosabatni tiklashga, hayot yo'lidagi muammolarni hal etishga hamda keksalik davrida insonning psixologik va pedagogik bilimlarini oshirish ushbu davrni o'zidan qoniqish, sokinlik, barqarorlik bilan o'tishiga yordam beradi» [7] deb hisoblaydi.

Tadqiqotchilarning ta'kidlashlaricha, «keksalik davrida ba'zi insonlarda hech kimga keraksizlik, foydasizlik, ichki bo'shliq, o'ziga ishonchsizlik, o'z-o'zidan qoniqmaslik kabi holatlar ro'y beradi, bu holat o'ziga va bировga nisbatan asossiz tajovuzkorlikka sabab bo'lishi mumkin» [9]. Haqiqatdan, keksalarning hayotga, kelajakka nisbatan ishonch, intilish, pozitiv munosabatlarni uyg'otmay turib ularning ta'lim va tajribalaridan samarali foydalanish kutilganidek samara bermaydi. Insondagi ijobiy kayfiyatning (ko'tarinki kayfiyat, kulg'u, baxt, keraklilik hissi) keksalik davrida ham saqlanib qolinishi ulardagi turli qobiliyatlarni yuzaga chiqishiga sabab bo'ladi.

Jumladan, Aristotel ayni sakson yoshga kirganda musiqa ilmini o'rganishga kirishgan. Undan buning sababini so'rashganida «Hayotga endi qadam qo'yayapman-ku...» degan javobni bergan.

Xitoylik mashhur aktyor Vang Deshun 63 yoshga to'lganida ingliz tilini o'rgangan bo'lsa, 67 yoshida sport zaliga borishni boshlagan, 79 yoshida esa model bo'lib yoshlar bilan podiumga chiqqan [6]. Shu sababdan gap yoshda emas, ijobiy psixologik holat, o'z ustida ishlash, izlanish, yangi ilmlarni egallash bilan bog'liq bo'lib, insonning uzoq va sog'lom umr ko'rishiga ta'sir o'tkazadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli o'qishga bo'lgan motivatsiya omili ko'pincha intellekt omilidan kuchliroqdir. Ta'lim jarayonini sifatli hamda qiziqarli tashkil etishda o'rganuvchilar motivatsiyasini qo'llab-quvvatlash muhim sanaladi. Shu sababli motivatsiyani shakllantirish, rivojlantirish, kerakli, fanga doir metod hamda yondashuvlarni inobatga olib, darslar va o'quv materiallarini tashkillashtirgan holda olib borish talab etiladi.

Kattalarga ta'lim berishda dars mashg'ulotlarining sifatli hamda qiziqarli tashkil etilishida quyidagilarga ahamiyat qaratiladi:

- taqdim etilayotgan matnlar, audiovizual materiallar, vazifalar va dars mashg'ulotlari talabning yosh xususiyatlariga, qiziqishlariga mos bo'lishi;
- o'qituvchi talabalarga vazifalarning bajarilishini baholash imkonini berishi, tanqidiy fikrlashga sharoit yaratish va ularning ehtiyojlari boshlang'ich rolni o'ynashi talab etiladi.
- mashg'ulotlardagi yumor, musiqa singari dars mavzusidan tashqari, qo'shimcha mashg'ulotlar komponentlari

tinglovchilarning o'qishga bo'lgan ishtiyoqini oshirish vositalari hisoblanadi. Qo'shimcha mashg'ulotlar sifatida nafaqat yumor yoki ko'ngilochar mashg'ulotlar, balki tinglovchilar orasida kurs maqsadiga mos bellashuvlar uyushtirish, misol uchun, poster taqdimotlar, video taqdimotlar, guruhlarda loyiha ishlarini tashkillashtirish va boshqalarni kiritish mumkin.

Andragogikada o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim mashg'ulotlarini tashkil etish va boshqarishning samaradorligini aniqlovchi mezonlar quyidagilardan iborat:

- o'qituvchi o'z kasb mahoratini muttasil oshiradi, ijodiy faoliyati rivojlanadi, uning pedagogik salohiyati va tajribasi ortib boradi;
- o'qituvchining o'quvchilar bilan individual faoliyat olib borishiga xohish va imkoniyat yaratiladi;
- o'qituvchi o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim mashg'ulotlarini tashkil etishi va boshqarishi orqali pedagogik qobiliyati rivojlanib boradi;
- fan o'qituvchisining amaliy faoliyati rivojlanadi;
- pedagogik, psixologik va metodik bilimlarni puxta o'zlashtirish, mazkur sohaga oid yutuqlardan boxabar bo'lish, fanning nazariy va metodik asoslarini puxta o'zlashtirish, ular bo'yicha amaliy faoliyatni tashkil etish ko'nikma va malakalariga ega bo'ladi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqotchi olimlar Kenyon, Xase (Kenyon, C., & Hase,) [2] Forrest, Peterson, Merriamlar [3] Malkolm Noulzning andragogikani o'rganishdagi oltita asosiy sabablarni sanab o'tadi. Ular:

O'z-o'zini anglash. Kattalar ta'limini tashkil etishda tinglovchilar mustaqil, o'z-o'zini anglagan, hatti-harakatlarini boshqara oladigan, erkin fikrlaydigan bo'lishi.

Tajribadan o'rganish. Tinglovchilar dastlabki ilmiy va amaliy tajribaga ega bo'lib, egallangan boy resurslari asosida mashg'ulotlarni tashkil etish yanada osonlashadi.

O'rganishga tayyorlik. Kattalar o'zlari uchun manfaatli va muhim bo'lgan fan sohalarini o'rganishga intiladi. Ularning ilm egallashga, zamonaviy bilimlarni o'rganishga bo'lgan qiziqishi ta'lim jarayonini sifatli bo'lishiga ijobiy ta'sir o'tkazadi.

Bugun uchun. Kattalar uchun ta'lim sohasi kelajakda foydalanish uchun emas, balki bugun uchun xizmat qilishi lozim. Shu sababdan, ta'lim sohalarini dolzarb, zamonaviy sohalarini o'z ichiga olgan, hayotga yo'naltirilgan bo'lishi lozim.

Ichki motivatsiya. Kattalar fan sohalarini tanlashda tashqi mayllar va bosimlardan ko'ra ko'proq ichki shaxsiy qiziqishlari, qobiliyatlariga ko'ra ta'lim turini tanlashga harakat qilishadi.

Bilish kerak. Kattalar ta'limida ta'lim olayotgan fan sohalarining o'rganish zarurati, o'qish sababi hamda qay darajada manfaatli bo'lishini anglashlari lozim.

Andragogik ta'lim kattalarning xohish va istaklari inobatga olgan holda, mashg'ulotlar professional darajada tashkil etilishi, shuningdek o'zaro hamkorlikda; birgalikda rejalashtirilgan, doimiy muloqot, rejalashtirish asosida, fikr-mulohazalarga asoslangan holda o'tkazilishi lozimdir.

Andragogik model quyidagi to'rtta asosga tayanadi:

1. Keksalarga biror narsani o'rganish, o'zlashtirish nima uchun dolzarbligini tushuntiriladi.
2. Ta'lim jarayonini demokratik shaklda tashkil etadi, tanqidiy fikrlaydi, o'zaro hamkorlikka asoslanadi.
3. O'rganilayotgan mavzu o'zlashtirilgan bilimlarga, tajribaga asoslanadi.
4. Mavzuni boshlashdan oldin tinglovchi motivlanmagunicha ishga kirishmaydi. Bu esa o'rganish bo'yicha to'siqlarni, hatti-harakatlarni bartaraf etishni talab qiladi.

1940-yili RSFSR(Rossiya Sovet Federativ Sotsialistik Respublikasi)da gerontologiya, pedagogika fanining maxsus sohasi sifatida keksa avlodni tarbiyalashning nazariy-amaliy muammosini qamrab oladi. Bu sohada chop etilgan bir qator ilmiy adabiyotlarda keksa avlodni o'qitish va tarbiyalash pedagogikasi, «katta yoshli(keksa, qari) avlodlarni o'qitish nazariyasi va amaliyoti» kabi bir qator atamalardan foydalaniladi.

Xulosa va takliflar. Xulosa tarzida aytish mumkinki, inson umrining kumush davri, donishmandligi hisoblangan keksalik davri, uning mazmunga boy, yangiliklar va istiqbolli o'zgarishlar bilan bog'langan davrga aylantirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan anragogika faniga nisbatan talabning tobora ortib borayotganligi, sohaga oid pedagogik texnologiyalarni yaratish, mavjudlarini takomillashtirish

masalalari bugungi axborotlashgan jamiyatda dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Keksalik davrini inson hayotining eng go'zal davrlariga aylantirish, bu borada milliy, diniy, mintaqaviy xususiyatlarni o'rganish, tarixan shakllangan an'analarni tadqiq qilish, keksalarni turli pedagogik jarayonlarga keng jalb qilish va ularning hayotga nisbatan qoniqish xissini oshirish lozim.

Fan, ta'lim, innovatsion texnologiyalar taraqqiyoti axborot oqimining tez o'sib borishiga sabab bo'lmoqda, bu esa bizdan doimo o'qish va izlanishni talab qiladi. Zamonaviy jamiyatda ilm olish faqat yoshlar bilan bog'liq bo'lmay, har qanday yoshdagi, shu jumladan keksa avlod vakillari hayotining eng muhim shartlaridan biri hisoblanib, yurtimizda «Hayot davomida o'qish» tizimini yo'lga qo'yish muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR

1. Alexander Kapp-The First Known User of the Andragogy Concept. Loeng, Svein. International Journal of Lifelong Education, v36 n6 p629-643 2017. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1169580>
2. Kenyon, C., & Hase, S. (2001). Moving from Andragogy to Heutagogy in Vocational Education, 18 (1), 21-32. <https://eric.ed.gov/?id=ED456279>
3. Merriam, S. B., & Caffarella, R. S. (1999). Learning in Adulthood. A Comprehensive Guide. Jossey-Bass Higher and Adult Education Series. ERIC No. ED433417
4. Savicevic, D. M. (1991). Modern conceptions of andragogy: A European framework. Studies in the Education of Adults, 23(2), 179-201. <https://doi.org/10.1080/02660830.1991.11730556>
5. Smith, Mark K. «Malcolm Knowles, Informal Adult Education, Self-direction and Andragogy». Encyclopedia of Informal Education. Retrieved August 13, 2011.
6. Tatlow, Didi Kirsten (November 3, 2016). "An 80-Year-Old Model Reshapes China's Views on Aging". The New York Times. Retrieved November 17, 2022.
7. Ермолаева М.В. «Практическая психология старости». Монография, <https://www.twirpx.com/file/2060233/>
8. Кравченко А.И. Хрестоматия по культурологии. – М.: ТК Велби, Изд. Проспект, 2008, – 103-384 с.
9. Шубина Н. Болонский процесс: эксперимент по организации индивидуально-ориентированного учебного процесса эксперимент по организации индивидуально-ориентированного учебного процесса в системе зачетных единиц // Новые знания. – № 1. – 2020. – С.11-14.